

Advokaten

Dags att gå en kurs i konsten att mima?

Nr 1 2025 Årgång 91

Begränsningen för att hålla sammankomster har varierat över tid. Journalisten Nils Funcke reflekterar över det aktuella utredningsförslaget om att polisen ska få ökade möjligheter att vägra tillstånd till allmänna sammankomster. Funcke konstaterar att om utredningens förslag förverkligas får vi bestämmelser som begränsar yttranden som kritiserar eller går emot regeringens syn på vad som utrikespolitiskt och säkerhetsmässigt gagnar Sverige.

I juli 1888 släpptes August Palm från Långholmens fängelse. Han hade då avtjänat straff på en månad för att under en sammankomst ha smädat riksdagen, ”en usel regering och lagstiftare”. Han dömdes också att böta 100 kronor för att ha trotsat polisens order att avbryta en sammankomst. De som hurrade när han frigavs åtalades för förargelseväckande beteende. Hjalmar Branting friades dock eftersom flera poliser som vittnade inte hade hört honom ”hurra” utan bara noterat att hans mustascher rört sig. Mäster Palm själv fick böta 25 kronor för att ha hurrat.

Med stöd av 13 § i 1868 års ordningsstadga för rikets städer stoppade polismyndigheten många av Palms möten. Möten som ansågs strida ”mot sedlighet eller allmän lag eller orsakade svårare oordning” kunde upplösas av polisen.

Ordningsstadgan var trots begränsningarna ett steg framåt. Tidigare rådde ett generellt förbud att sammankalla personer till möte. Det betraktades som ”uppror” att låta budkaveln gå.

Begränsningen för att hålla sammankomster har varierat över tid.

Inte minst har utrikespolitiska faktorer lett till begränsningar i lag och vid den praktiska tillämpningen. Enligt missgärningsbalken var det från 1812 straffbart att uttrycka ”smädliga, förgripliga eller till osämja med främmande makter syftande omdömen och yttranden om samtida nationer eller stater, med vilka riket var i fredligt förhållande, om deras varande överhet, regering och regeringssätt, höga ämbetsmän och sändebud, inre eller yttre förhållanden, företag eller underhandlingar”. Sådana yttranden betraktades som ”samhällsfarlig ryktesspridning”.

År 1940 och 1942 vidgades straffbestämmelsen om smädelse av utländsk makt till att omfatta även smädande av främmande makts flagga och vapen samt ärekränkning av främmande makts statsöverhuvud eller härvarande sändebud.

Noterbart är att bestämmelsen endast träffade yttranden som riktade sig mot länder som Sverige ansågs ha eller ville ha goda relationer till. Manifestationer av olika slag skulle inordnas i regeringens utrikespolitik. Det tog sig under andra världskriget uttryck i åtal och konfiskationer främst mot anti-nazistiska yttranden i tidningar och böcker. Tills krigskonjunkturen vände var det fritt fram att uttrycka förståelse och sympati med Tyskland och aversion mot Sovjetunionen.

En av de sammankomster som stoppades var Karl Gerhards kuplett Den trojanska hästen som ingick i revyn Gullregn. Enligt beslut av polismyndigheten 1940 var numret ”förargelseväckande” och med stöd av samma bestämmelse i ordningsstadgan som användes mot Mäster Palm tvingades Karl Gerhard mima texten sedan han trots vädjanden från regeringen vägrat att lyfta ut numret.

Under andra halvan av 1960-talet tvingades de första Vietnamaktivisterna återerövra demonstrationsrätten. När två aktivister på Hötorget i Stockholm 1965 vägrade avbryta sin manifestation ansåg sig polisen tvungen att flytta på dem med våld. Att aktivisterna tvingade fram våld ledde till att de fälldes för ”våldsamt motstånd”. Eftersom de haft tillstånd valde Vietnamrörelsen i fortsättningen att genomföra sina manifestationer utan tillstånd.

I dag finns demonstrationsfriheten och mötesfriheten angivna tillsammans med bland annat yttrandefriheten i regeringsformens 2 kap. Tillsammans med de övriga opinionsfriheterna ska den fria åsiktsbildningen säkerställas.

Ordningsslagen ger polisen möjlighet att neka tillstånd till en allmän sammankomst eller upplösa en pågående om ”det är nödvändigt med hänsyn till ordningen eller säkerheten vid sammankomsten eller, som en direkt följd av den, i dess omedelbara omgivning eller med hänsyn till trafiken eller för att motverka epidemi”.

Begränsningarna är tydligt avgränsade och får inte ske enbart av in- eller utrikespolitiska skäl. Det utrymme som finns för sådana begränsningar är att regeringen av hänsyn till rikets säkerhet vid krig eller krigsfara kan förbjuda sammankomster på vissa platser.

Men det är inte tillräckligt enligt regeringen. Statsminister Ulf Kristersson har uttryckt att om Sverige ”står inför akuta kriser, terrorbrott och terrorhot kan staten inte bara titta på och säga, att eftersom det inte gäller en trafikstörning tänker vi inte göra något”.

En särskild utredare uppdrogs att ta fram ett lagförslag som gör det möjligt att av hänsyn till rikets säkerhet förbjuda sammankomster även i fredstid.

Det har under senare år blivit allt vanligare att domstolar och JO tvingats påminna myndigheter om existensen av regeringsformens och förvaltningslagens krav på saklighet, opartiskhet, oskuldspresumtion och att all myndighetsutövning ska ske med stöd i lag.

För att nämna två exempel på grova överträdelser kan nämnas chefsåklagare Krister Petersson som utpekade Skandiamannen som Olof Palmes mördare och hovrättspresident Ylva Norling Jönsson som bröt mot repressalieförbudet när hon läxade upp personer som gick domarutbildningen för att de skrivit under ”domaruppropet”.

Till dessa kan läggas den utvecklade politiska lyhördhetskultur polismyndigheten visat när gäller demonstrationer. Signalerna från regeringen fick polisregionerna i bland annat Stockholm och Malmö att neka tillstånd till sammankomster där koranbränning kunde bli aktuell.

Skälen varierade. I Malmö hänvisade polisen till att manifestationen skulle ske i ett utsatt område och kunde leda till att rikets säkerhet hotades. I Stockholm användes också säkerhetshotet som ett skäl och under en period förklarade polisen att man inte skulle bevilja några sådana manifestationer överhuvudtaget oavsett tid eller plats. I Örebro avslogs Paludans ansökan att hålla en manifestation i Vivalla eftersom det kunde leda till ordningsstörningar på annat håll.

Förvaltningsrätterna har i flera fall underkänt avslagen. Polisen har inte haft stöd för sina skäl i lag alternativt har myndigheten inte kunnat visa att ordningsstörningen på platsen eller i dess omedelbara närhet skulle leda till störningar som polisen inte skulle kunna hantera.

Regeringens utredare (SOU 2024:52) föreslår att det i ordningsslagen ska skrivas in att polisen efter utlåtande från Utrikesdepartementet och Säkerhetspolisen ska kunna neka tillstånd till sammankomster som ”sannolikt ... är ägnad att påverka Sveriges säkerhet” om en sammankomst som i sin förlängning kan leda till ”en påtaglig fara för brottslighet” i Sverige, mot svenska intressen utomlands eller hotar säkerheten ”på annat sätt”.

Rekvisiten är synnerligen svårförutsebara. Vad innebär på ”annat sätt” och vad ska bedömas som ”sannolikt” och ”påtaglig fara”?

Utredaren är medveten om att hans förslag kan leda till det som i USA kallas hecklers’ veto.

Det vill säga att en annan stat eller ett maktcentrum utomlands eller en inhemsk grupp genom att uttrycka hot eller iscensätta demonstrationer till exempel utanför svenska ambassader kan tysta protester eftersom det därmed finns en fara i att det övergår i brottsliga gärningar.

”Sårbarheten för påtryckningar och hot om våld från aktörer med uppsåt att skada svenska intressen kan inte anses öka i någon större omfattning” med de ”snäva” ramarna för att neka en manifestation, enligt utredaren. Det är att ta lätt på riskerna med häcklarnas veto.

Att polisen efter samråd med UD och SÄPO ska försöka förutse följderna för en planerad manifestation strider mot det grundläggande förbudet för förhandsgranskning. SÄPO har för övrigt i sitt remissvar förklarat att man inte vill ha denna roll.

Vilka manifestationer är det då som kan tänkas skada Sveriges säkerhet?

Den 25 februari 2023 brändes en docka av Putin i närheten av ryska ambassaden. Regeringen uttryckte inga betänkligheter, avståndstaganden eller farhågor med aktionen.

Sex veckor tidigare gick statsministern, utrikesministern och riksdagens talman däremot i taket. Upphängningen av en docka av Turkiets president Erdoğan betraktades som ett grovt tilltag. Att "låtsasavrätta en demokratiskt vald ledare" var något oerhört och utgjorde enligt statsministern "ett sabotage mot den svenska Nato-ansökan, det är farligt för svensk säkerhet att agera på det sättet".

Exemplen med dockorna är talande. Förverkligas utredningens förslag får vi bestämmelser som begränsar yttranden som kritiserar eller går emot regeringens syn på vad som utrikespolitiskt och säkerhetsmässigt gagnar Sverige.

Kanske dags att gå en kurs i konsten att mima?

Nils Funcke

Journalist och författare

Nils Funcke är en svensk journalist, författare, publicist och debattör i yttrandefrihetsfrågor.